ÍRÓ BŐR NÉLKÜL VAGY ERSKINE CALDWELL IGAZSÁGA

Petar Popović

Nemcsak az áll, hogy az író teremti meg anyagát. Az is megesik, sőt olykor szinte szabály, hogy az anyag formálja meg az írót. S csupán az a kérdés merül fel, hogy az író mennyiben tud úrrá lenni az anyag eleven áramlásán, mennyire tudja megőrizni pszichikai, mentális, szellemi önállóságát.

Erskine Caldwell világa elementáris világ. Az amerikai Dél, melyről ír, valóságos pokol, a gonoszság, a megaláztatások, az állatiasság őserdeje, dzsungel, és mint minden dzsungelben, az ösztön — az élet- és halálösztön — mindennek a fő rugója. A vér és a por, a fájdalom és szenvedés sűrű, sötét gyurmája ez. Sehol semmi szép. Sehol a szabadság fénysugara. Bűvös kör, nemi elferdülésekkel sújtott, éhező jogfosztottak, a borzalom és az iszony forgataga. Örvény, s Caldwell fejest ugrott ebbe a világba. Felszínre bukkanhatott-e egyáltalán? Vajon megőrizhette-e lélekjelenlétét úgy, mint Faulkner, hogy aztán megalkossa a szellem és lelkiismeret komplex, bonyolult prózáját? Hiszen Faulkner ugyanannak a Délnek a levegőjét szívja, és ugyanazok a borzalmak játszódtak le szeme előtt! A négerlincs meg a többi szörnyűség Faulkner könyveiben sem kis dolgok, nem is véletlenszerűek. S vele mégsem történt meg, hogy annyira elveszítse a világ dolgai felé azt a nyugalmat adó távolságot, amely lehetővé teszi a valóság művészileg összetettebb kifejezését. Ennek több oka lehet; hogy valóban mi, azt csak feltételezhetjük, s persze, ez nem több sötétben való tapogatózásnál. A feltételezés — feltételezés marad. Mégis az a benyomásunk, hogy Faulknernek előbbre való a maga személye, mint az a világ, amelyről ír. Bizonyos lelki distanciáról van szó, amelyet mélyen a bensőjében megőrzött önmaga és az életét környező éjszaka között. Megőrizte lélekjelenlétét, s ami még fontosabb, puritán er-

kölcsét és bibliáját. Ne felejtsük el: Faulkner legjobb könyveinek záró akkordja nem bibliai, annak ellenére sem, hogy a próza e mesterének szövegeiben vezérmotívumként vonul végig a protestantizmus szelleme; inkább egy bizonyos fajta hit ez, illúzió, melynek mint szubjektív értéknek igenis reális értelme van. Erkölcsi alap ez, s Faulkner erre támaszkodik, hogy megfelelően távol tartsa magát a világtól és megőrizze egyéniségét. Faulkner független. Sokkal függetlenebb más íróknál (elsősorban éppen Caldwellnél), akik a terror és a megaláztatások világáról semmivel sem írtak kevesebbet, mint ő. Hányszor de hányszor lázongtam Faulkner kifejezetten bibliai erkölcsű és hanghordozású, különösen az egészen deklaratív, tehát nyers, tehát legközönségesebb kitételei ellen. Ám mindannyiszor meg kellett hátrálnom. Vajon a biblia és ez a bibliai erkölcs nem szükségszerű védekezés-e a gonosz világ ellen, a magános ember önvédelme környezetével szemben; nem afféle ellensúly-e, amely segített Faulknernek, hogy megóvja mentális és pszichikai függetlenségét? Ez az, ami vértezi. Különben meztelen lenne szinte csontig, védtelen, s tragikusan azonosulna környezetével. Megszűnne író lenni. Egy óriási űr maradna, éjszaka, rémségekkel teli éjszaka, sértődöttség és sötét. Megmaradna csak a tárgy. Az elmélkedő, szemlélődő, annyira finom és érzékeny alkatú Faulkner nem bírná ki fenntartásai és illúziói nélkül. Az utcáról ír, de az ablak üvege mögül nézi. Háta mögött szobájának biztonsága. Kívül kerülve rajta, ketté törne, akár a gyenge virágszál.

Mert megfosztani az írót illúziójától, ha tárgyilagos szemmel nézve mégoly fikció is, álombeli tűzijáték, s ha mégolyan nevetséges is a józan ész megítélése szerint, az végzetes lehet. Egyeseknek ez az illúzió néha ugyanaz, ami a bőr, védőfal, burok; szilárd és rugalmas anyag, mely az összes elemeket, az összes részeket egységes egészbe fogja, és így megszervezve élteti tovább. A száműzetés után, szemtől szembe Raszkolnyikovval és a korabeli Oroszországgal, nem tudom, kibírta volna-e Dosztojevszkij isten nélkül, s ha igen, hogyan? Az az isten, aki a halál istene mások számára, és az egész kultúra, minden haladás halála, Dosztojevszkijnak, az összeomlás és a korbács pokoli világában, nélkülözhetetlen volt. Morfium? — Természetesen. De olyan morfium, amely nélkül ez a magános ember és látnok meg nem lehetett. Meg kell értenünk: az illúzió az író számára nemcsak egyszerűen illúzió. És, végtére is, szabad-e, igazságos-e elvárni valakitől, hogy egész életét úgy töltse el, szemtől szemben a világ dolgaival, tökéletesen egyedül, teljesen védtelenül? Örökké éberen, mindig résen. A tökéletes magány és védtelenség azonban itt is elképzelhetetlen. Ez bizonyos. Az önvédelem törvénye mindenféle éjszakában érvényes, ha mégoly átkozott is, és nem lehetett lábbal tiporni, semmibe venni sem Faulkner, sem Dosztojevszkij esetében. Sötét víziókkal és lázadásukkal eléggé megbűnhődtek.

Igaz, Caldwellt más fából faragták, nem úgy, mint Faulknert. Hozzá képest Faulkner a mai Proust, magábavonult, gyenge alkat, adottságainál fogva is entellektüel, aki bezárkózott dolgozószobájába, zsenge és törékeny üvegházi növény, amely erősebb széllel már nem tudna dacolni. Első tekintetre, a Caldwell-lel való első találkozás pil-

lanatában már-már úgy tetszik, az ő esete kivétel. Hogy Caldwell az a kivételes író, akinek nem volt szüksége semmiféle illúzió-páncélra, aki vértje nélkül is dacolni tudott. Egy Faulkner, egy Sartre, egy Camus idejében (hiszen egyik sem volt e védőburok nélkül, bölcseleti szemléletük sáncai mögé húzódtak akkor is, ha az a kétségbeesés filozófiája volt) egyedül Caldwell maradt elemien tiszta, maga az elementáris anyag, melyről gondolkodik és ír, sebtében, átfogóbb szemlélődés nélkül, közvetlenül. Vértje nélkül. Védtelenül. — Ám ez mégsem igaz. Caldwell nem védtelen. Caldwell ugyanis mintegy belül került tárgya anyagába, hozzáidomult, majdhogynem kiegyenlítődött vele, a lehető legnagyobb mértékben azonosult tárgyával. Ha lelkileg és mentálisan nem tudott kellő távolságot tartani a tárgyi világ és a környezetéből való emberekkel szemben, mint a *Megszületett augusztusban* írója, akkor csakis arról lehet szó, hogy Caldwell behatolt ebbe a világba, lélekben beleolvadt, hasonult hozzá. Innen van az, hogy írásműveiben nem intellektualizál, nem kap helyet a szellem visszfénye, nem áraszt szkepszist, nem is artisztikus, nem is elemez. Finom elemzésű, bonyolultan intellektuális, vagy bölcseleti tételekkel teletüzdelt szövegeket írni Caldwell képtelen. Az összes amerikai írók közül Caldwell a legkevésbé európai, mégpedig elsősorban azért, mert mindenre gyorsan és közvetlenül reagál. Ő valóságos élő filmfelvevő gép egy elkeseredett ember kezében, ő az a szemtanú, akinek a bűn és az igazságtalanság szenzációja a mindennapi kenyere, akinek sohasem elég ebből az iszonyú örvénylésből, ebből a mocsárból, a vadságnak ebből a diadalmas delíriumából. Az amerikai Dél, amelyről annyi sok évvel ezelőtt írni kezdett s amely írói és személyes életrajzának és tragédiájának kezdetét jelenti, megigézte ezt az írót, s így elcsábíttatva tőle, a rútságnak és a borzadálynak e bűvöletében nem is tehetett mást, mint hogy megadja magát neki, hogy minden pórusával és atomjával magába igya. Úgy tetszik, csakis ilyen módon, csakis így álcázva (az alkalmazkodás ebben elkerülhetetlen volt), csodálatosan azonosulva a rablásnak, a lincsnek és mindenekelőtt a nemi elferdüléseknek ezzel a világával, állhatta meg helyét, miközben szitkozódva írta regényeinek, riportkönyveinek és elbeszéléseinek sorozatát ugyanerről a világról. Az az utóíz, amely ebben az őstehetségben, az ösztönnek, az intuíciónak és a finom szimatnak ebben az írói ában az ész, a józan megítélés és korunk tényeinek tapasztalati világából meg a világnak mint konkrét és mint érzékfeletti valóságnak a megítéléséből megmaradt, az nem más, mint a mélységes elkeseredés és elégedetlenség íze. Ez a keserű szájíz alkotó módon, tömören ott van Caldwell minden írásában, nyelvezetében, mondataiban, leíró részleteiben, még ha ezek a leírások a természetről, fákról, vízről, halakról vagy madarakról szólnak is. A megalázottság, undor és dac — ezek az alapvető életérzései ennek az írónak és embernek. Erskine Caldwell lényét teljesen áthatotta ez a világ és ennek groteszk és véres tragikuma. Sem ideje, sem lehetősége, sem bátorsága nem volt hozzá tehát, hogy filozófiailag gondolkozzék, hogy bonyolult művészi formát keressen mondanivalójának, hogy lélektani elemzésekbe és olyan kalandokba bocsátkozzék, mint például Faulkner. Elveszett volna egy ilyen kalandban, elvesztette volna most már annyira természetes ké-

pességét, hogy álcázza magát ebben a világban, mely az ő nagy és pótolhatatlan irodalmi ihletője, alkotómunkájának legfőbb serkentője. Ha ez a világ, paradox módon, máról holnapra elveszítené múltját, melyben annyi gonoszság, öldöklés, éhezés foglaltatik, ha mindez elröppenne, mint a reggelre elfelejtett álom, és ha művészetében, valamint az élet irodalmi élménnyé való áthasonításában kizárólag a maga szellemére lenne utalva, Erskine Caldwell végérvényesen elveszett ember. Caldwell csakis a gonoszságnak ezen a talaján egzisztálhat, s ez az, ami serkenti és elégtételt nyújt. A gonoszságnak ez a világa, ez most az ő egyetlen, levetkezhetetlen és végleges természete. És pajzsul is csak ezt állíthatja maga elé. S ha az élet nem más, mint a környezetünket, korunkat alkotó dolgok meg fogalmak kegyetlen összessége, akkor Erskine Caldwellt csakis ez a bűnös világ kötheti az élethez és éltetheti. A konkrét anyag teremtette meg, s ő tovább formálja azt, az egyetlen lehetséges anyag, mely tettre sarkallja és amely létét lehetővé teszi. Enélkül Caldwellt megfosztanánk lényegétől. Az, ami valaha csak az első fájdalom volt, az első találkozás egy világgal, az most a lényeg, a játéknak vége, most már csak ilyen lehet, elvégeztetett. Mikor történt meg ez a találkozás? — Caldwell olvasójának ez ma már mindegy. A sorsdöntő találkozás, az írónak ez az első, mély és tragikusan megtermékenyítő találkozása környezetével, korával, vagy — jobban mondva — korának egy kis részével, megtörtént. Nem maradt más hátra, mint folytatni a játékot, jelen esetben a rút, tragikus játékot, mozgást, forgatagot, melynek vége-hossza nincs.

Írni, azt hiszem, ösztönösen és védtelenül, nagy iramban és fárasztón, melyben csapás csapásra hull, s olyan, mint a dobpergés korunk lelkiismeretének és korunk fájdalmának kifeszített hártyáján, írni a bűn, az erkölcsi fertő, a fanatizmus, a gyűlölet és a magánosság igézetében. Írni úgy, hogy ahhoz csak egy Caldwell tud elég erős lenni: hogy kitartson a rossznak ebben a közlésében, reinkarnációjában, s mintegy ellenméreggel, vele védekezzen is egyúttal; írni, de a szellem pihentető réve, a világ erkölcsi-intellektuális, tisztán irodalmi vagy filozófiai élményének mindenképpen nyugalmasabb légköre nélkül. Filozófia, költészet, művészetek, Caldwell szemében gyűlöletes világ, ő mégis úgy él benne, mint anyja méhében. Caldwell szövegei nem hódítanak a szellem, az intellektus gazdagságával. S ezt nem is kell rossz néven venni tőle, mondjuk, egy Faulkner nevében. De tapsolni és tömjénezni sem kell neki mint valami rendkívüli tüneménynek, mint aki a faulkneri irodalom egyenes ellentéte vagy éppenséggel tagadása. Ez tény. Ez — egyszerűen — valóság, kínos és megmásíthatatlan valóság, egy magánosság és elégedetlenség, melynek magába zárkózva élnie kellett és kiélnie magát, fönntartva ily módon az egyensúlyt.

Mi lesz Caldwell regényeinek sorsa? Megtalálják-e ismét az utat az olvasóhoz? Ez nagy kérdés. Ám ugyanakkor felesleges is, ha manapság és itt tesszük fel, amikor még mindig és makacsul tart az a Caldwellt is magával ragadó, eszeveszett játék, mintha sohasem akarna vége szakadni.

Borbély János fordítása